

Anna I. Brzezińska
Magdalena Czub
Radosław Kaczan

Dziecko przedszkolne

Jakie jest?

Jak możemy wspierać
jego rozwój?

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE

entuzjaści
edukacji

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Anna I. Brzezińska
Magdalena Czub
Radosław Kaczan

Dziecko przedszkolne

**Jakie jest?
Jak możemy wspierać
jego rozwój?**

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE

*entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Redakcja stylistyczna:
Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej

Wydawca:
Instytut Badań Edukacyjnych
ul. Górczewska 8
01-180 Warszawa
tel. (22) 241 71 00, www.ibe.edu.pl

© Copyright by: Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2013

Skład:
Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej

Broszura opracowana w ramach projektu systemowego: Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, realizowanego przez Instytut Badań Edukacyjnych

Spis treści

Co było wcześniej? Rozwój w pierwszych latach życia.....	5
Wiek przedszkolny	7
• Ruch, czyli rozwój motoryki.....	9
• Myślenie, czyli rozwój poznawczy	12
• Uczucia, czyli rozwój emocjonalny	15
• Zabawa i fantazja	19
• My, czyli rozwój społeczny	20
Podsumowanie	22
Jak wspierać rozwój dziecka przedszkolnego?	23

Szanowni Państwo

Dzieciństwo zajmuje ważne miejsce w życiu każdego człowieka. Trwa zaledwie kilka lat, ale w żadnym innym okresie życia nie dokonuje się tak wiele zmian w tak krótkim czasie. Gdyby umownie przyjąć, że nasze życie trwa około 100 lat, to pierwsze lata stanowią zaledwie kilka jego procent. Jednocześnie, gdy przyglądamy się, jakie przemiany dokonują się w każdym kolejnym etapie naszego życia, widzimy, że w żadnym innym okresie zmiany te nie są tak szybkie, tak rozległe i tak znaczące, zarówno dla jakości aktualnego funkcjonowania dziecka, jak i dalszego biegu jego rozwoju. Oznacza to, że skoro małe dziecko rozwija się tak szybko, to wymaga szczególnie starannej opieki i odpowiedniej do swych potrzeb stymulacji, a także nadzwyczajnej ochrony i troski. Z jednej strony jest niezwykle chłonne, szybko się zmienia i uczy nowych umiejętności, a z drugiej – bardzo wrażliwe na wpływ negatywnych doświadczeń, mogących zakłócić rytm jego rozwoju.

Na całe wczesne dzieciństwo można spojrzeć w taki sposób, iż jest to czas wzajemnego poznawania się, rozpoznawania potrzeb i oczekiwań, uczenia się ich zaspokajania. Powodzenia i niepowodzenia w procesie formowania się relacji między dzieckiem a jego otoczeniem mają główny wpływ na jego funkcjonowanie w tym okresie. Powodują, że dziecko albo dobrze rozwija się fizycznie (rośnie, przybiera na wadze, staje się coraz sprawniejsze, jego ruchy nabierają precyzji) i psychicznie (gromadzi wiedzę o różnych przedmiotach, także o ludziach i o sobie, staje się coraz bardziej uważne, rozwija się jego pamięć i myślenie, wzbogaca życie emocjonalne, kształtuje stosunek do różnych zjawisk), albo jego rozwój przebiega nieprawidłowo – wolno, nieharmonijnie, co sprawia, iż ważne w tym pierwszym okresie życia potrzeby nie mogą zostać właściwie zaspokojone.

Te pierwsze sukcesy i porażki w nawiązywaniu i kształtowaniu się relacji z otoczeniem nie tylko decydują o tym, czy ważne w tym okresie życia potrzeby (kontaktu emocjonalnego, bliskości, bezpieczeństwa, więzi oraz snu i aktywności, łaknienia i wydalania) są zaspokojone czy też nie. Mają one znaczący wpływ na to, jak będzie przebiegał rozwój dziecka w kolejnych okresach życia – aż do dorostania i dorosłości.

Oddajemy do rąk Państwa broszurę, której celem jest przybliżenie prawidłowości związanych z danym okresem życia dziecka. Mamy nadzieję, że pomoże Państwu zrozumieć zachowanie małego dziecka, a także ułatwi odnalezienie się w niełatwej roli rodzica, ponoszącego odpowiedzialność za drugą osobę – małe dziecko.

Co było wcześniej? Rozwój w pierwszych latach życia

Wiek przedszkolny to wyróżniona przez psychologów trzecia faza rozwoju człowieka, tzw. późne dzieciństwo, trwająca mniej więcej od 4 do 6–7 roku życia. Dziecko wchodzi w okres przedszkolny sprawne i ciekawe świata, jeśli w poprzednich dwóch okresach rozwoju doświadczyło prawidłowej opieki i jego podstawowe potrzeby były zaspokajane.

Pierwszy rok życia to podstawa, na której opiera się dalszy rozwój. Związek z mamą, tatą lub inną osobą, która ją zastępuje, bardzo silnie wpływa na to, jakim człowiekiem będzie dziecko w przyszłości – jak dalece będzie samodzielne, jaki będzie miało stosunek do świata i innych ludzi, do siebie samego, a także jak będzie radziło sobie w różnych sytuacjach.

Bezpośrednio po przyjściu na świat noworodek jest całkowicie zależny od otoczenia i osób, które sprawują nad nim opiekę. Aby stać się osobą samodzielną i zdolną do życia w społeczeństwie, musi nauczyć się rozpoznawać i zaspokajać swoje potrzeby. Takie przejście od uzależnienia do samodzielności możliwe jest jedynie za pośrednictwem rodziców (lub opiekunów zastępczych), którzy nawiązując bliską więź z niemowlęciem i zaspokajając jego potrzeby otwierają mu drogę do dojrzałości. W tym pierwszym okresie życia najważniejszy dla dziecka jest bliski kontakt z dorosłym (dotyk, przytulanie, mówienie do niego, uspokajanie go, gdy płacze). Aby rozwój dziecka mógł przebiegać prawidłowo – zarówno pod względem fizycznym, jak i psychicznym – musi ono znaleźć się w otoczeniu zapewniającym mu opiekę nie tylko w zakresie zaspokajania potrzeb fizjologicznych (karmienia czy przewijania), ale również umożliwiającym mu **nawiązanie bliskiej więzi** z jedną, wybraną osobą. Dzisiaj już wiemy, że jest to konieczne. Dziecko, które nie ma możliwości przywiązania się do matki (lub innej dorosłej osoby) i dzięki temu nabrania wiary we własne siły oraz przekonania, że świat to życzliwe mu miejsce, nie będzie się prawidłowo rozwijać. Wiele badań i obserwacji dzieci wychowywanych w warunkach pozbawienia prawidłowej i ciągłej opieki ze strony jednej, bliskiej osoby pokazało w sposób jednoznaczny, że brak lub zerwanie bliskiego związku uczuciowego dziecka z dorosłym powoduje głęboko negatywne, często nieodwracalne skutki dla jego rozwoju.

Wczesne doświadczenia z matką stają się dla dziecka podstawą do interpretowania otaczającego go świata i budowania poczucia własnej wartości. Od tego, jak byliśmy traktowani w niemowlęctwie, w dużym stopniu zależą nasze sposoby nawiązywania kontaktów z innymi, zdobywania akceptacji i zdolność do wchodzenia w bliskie (przyjacielskie i intymne) związki. To, jaką opieką otaczani byliśmy na początku życia, stanowi również podstawę do oceny samego siebie, przekonani co do własnej wartości, możliwości zaspokajania swoich potrzeb i osiągania celów. Jakość więzi z matką (rodzicami) wpływa również na uczuciowość dziecka, na to, czy potrafi ono radzić sobie z trudnościami i stresem, czy umie zapanować nad swoimi emocjami, a także na to, czy i jak potrafi je wyrażać.

Jeśli opiekun właściwie odpowiada na potrzeby dziecka, staje się źródłem regulacji w najważniejszych obszarach życia – od sfery emocjonalnej po takie procesy, jak sen, odczuwanie głodu, praca układu odpornościowego. Staje się bezpieczną bazą na całe życie. Więź z matką (rodzicami) jest podstawą funkcjonowania we wszystkich obszarach życia. Więź, o której często myślimy tylko w kategoriach emocjonalnych, jest bowiem najważniejszym czynnikiem ochronnym i rozwojowym w zakresie zdrowia fizycznego, psychicznego, społecznego i duchowego. Jakość relacji, jakie łączą rodziców z dzieckiem, określana poprzez ich empatię i zaspokajanie potrzeb dziecka ma znaczenie przez całe życie.

Niemowlęta, które doświadczają dobrej opieki i rozładowania napięcia przez rodziców i bliskich opiekunów, nabywają przekonania, że inni ludzie są dostępni i życzliwi oraz że napięcie emocjonalne nie prowadzi do dezorganizacji, a jeśli staje się zbyt duże, można zwrócić się o pomoc do innych. Dzieci, dla których więź z matką jest źródłem bezpieczeństwa, będą wykazywały ciekawość, zaangażowanie, aktywność i spontaniczność w kontaktach społecznych. Będą przekonane o własnej wartości oraz o życzliwości i pozytywnych intencjach innych ludzi, co pozwoli im swobodnie nawiązywać oraz utrzymywać przyjaźnie i związki intymne. W sytuacjach konfliktów i trudności będą aktywnie poszukiwać rozwiązań, opierając się na wyniesionej z pierwszych lat życia wierze w możliwość zmiany na lepsze i rozwiązywania problemów. W trudnych chwilach zamiast poszukiwać winy w innych lub w świecie zewnętrznym będą aktywnie i adekwatnie do rzeczywistości szukać rozwiązania. Te pierwsze, dobre doświadczenia z bliskimi pozwalają również na prawidłowe rozróżnianie stanów emocjonalnych innych osób, odpowiednie reagowanie na nie i adekwatne do nich wyrażanie własnych emocji i uczuć.

Najważniejszym efektem prawidłowej opieki nad niemowlęciem jest jego późniejsza niezależność w funkcjonowaniu społecznym i emocjonalnym. Paradoksalnie, dzieci, które we wczesnym dzieciństwie silnie wyrażają swoją zależność od matki, zwracając się do niej za każdym razem, gdy są przestraszone lub czegoś potrzebują, nabierając przekonania o możliwościach otrzymania wsparcia zawsze, gdy jest to potrzebne, i doświadczając ukojenia w cierpieniu, jako dorosłe osoby będą bardziej zdolne do samodzielności i niezależności w kierowaniu swoim funkcjonowaniem emocjonalnym niż te, które w dzieciństwie musiały samodzielnie (czy raczej samotnie) radzić sobie z trudnościami. Takie dobre doświadczenia z matką, która jest dostępna i wrażliwie reagująca na sygnały płynące od niemowlęcia, nazywamy przywiązaniem do rodzica, dającym poczucie bezpieczeństwa, a w efekcie prawidłowy i przynoszący życiową satysfakcję sposób funkcjonowania.

W pierwszym roku życia również fizycznie dziecko gwałtownie się rozwija – rośnie i zwiększa wagę; pod koniec pierwszego roku nie tylko siedzi samodzielnie, ale również stawia pierwsze kroki; chwyta przedmioty i manipuluje nimi; zaczyna samodzielnie jeść; rozumie mowę i zaczyna jej używać. Największe osiągnięcia w zakresie rozwoju fizycznego w pierwszym roku

życia to przejście od leżenia do postawy pionowej oraz od niespecyficznego chwytania przedmiotów do manipulacji nimi w sposób specyficzny i celowy, tzn. używania ich zgodnie z ich funkcją. Należy pamiętać, że zaznaczają się tu indywidualne różnice związane z płcią, rasą, warunkami społeczno-ekonomicznymi, metodami wychowawczymi i dziedzicznością. Dlatego należy obserwować, czy dziecko kolejno zdobywa nowe umiejętności, nie oczekując jednak, iż będą się one pojawiały dokładnie w okresach podawanych w książkach. Zaniepokojenie i konieczność konsultacji ze specjalistą może wywoływać fakt poważnych opóźnień w osiąganiu kolejnych sprawności.

W drugim i trzecim roku życia rodzice obserwują zmianę w zachowaniu i nastrojach swojego dziecka. Zaczyna ono się złościć, marudzić, chce postawić na swoim, często więcej płacze czy ma trudności z zaśnięciem. Jest to związane ze zmianami zachodzącymi w organizmie dziecka. Zaczyna chodzić, próbuje sięgać tam, gdzie wcześniej nie mogło, chce wszystkiego dotknąć. Jego umiejętności nie zawsze na to pozwalają, co budzi w nim wiele emocji i, często, frustracji. Dlatego staje się bardziej drażliwe i więcej się złości. Wymaga to od dorosłych zrozumienia i pomocy dziecku w radzeniu sobie z tymi uczuciami. Bywa, że dziecko wpada w złość lub rozpacz z powodów niewidocznych dla dorosłego (np. dlatego, że nie może czegoś zobaczyć albo dotknąć). Wówczas zadaniem dorosłego nie zawsze jest rozwiązanie problemu, ale towarzyszenie dziecku w trudnych chwilach i pocieszanie go.

Cały drugi i trzeci rok życia to okres ogromnych zmian zachodzących w ciele, uczuciowości i umiejętnościach dziecka. Przestaje ono być niemowlęciem całkowicie zależnym od otoczenia. Nabrało już umiejętności, które pozwalają mu na bardziej samodzielne sterowanie swoim życiem (poruszanie się, sięganie, porozumiewanie), i intensywnie z nich korzysta oraz je doskonali. Dla rodzica i innych dorosłych to okres bardzo wytężonej pracy, nie tylko z dzieckiem, ale również z własnymi emocjami i trudnościami. Ruchliwy, zaglądający wszędzie i chcący wszystkiego dotknąć maluch wymaga nieustannej uwagi, pomocy i zabezpieczenia przed różnymi niebezpieczeństwami. Jego pęd do wiedzy i samodzielności często wywołuje zmęczenie, strach o jego zdrowie, a niejednokrotnie również złość (gdy np. utrudnia wiele dotychczas prostych i bezproblemowych czynności, jak jedzenie czy ubieranie). Należy pamiętać, że wysiłki dziecka w zdobywaniu nowych umiejętności i dążenie do autonomii (samodzielności) są prawidłowym zachowaniem w tym okresie rozwoju i są niezwykle ważne dla całego, późniejszego życia. Powstające w tym okresie przekonania dziecka na temat swoich możliwości oraz akceptacji i życzliwej pomocy ze strony otoczenia mają poważny wpływ na jego samoocenę i poczucie własnej wartości.

Wiek przedszkolny

Okres między 3 a 6 rokiem życia, który jest określany jako **wiek przedszkolny**, wiąże się dla większości dzieci i ich rodzin z kolejnymi dużymi zmianami. Dziecko trzyletnie wkracza w samodzielność, będąc jeszcze dość nieporadne i niezręczne. W ciągu dwóch, trzech kolejnych lat zmienia się w sprawnego fizycznie, zwinnego i w dużej mierze samodzielnego człowieka. Jest to okres, w którym część dzieci po raz pierwszy **dłużej będzie przebywać pod opieką innych dorosłych**, a nie rodziców. Jednak przede wszystkim jest to czas, w którym dzieci rozpoczynają swoją przygodę z przedszkolem. Przedszkole staje się dla nich drugim po rodzinnym domu ważnym miejscem. Podczas wielu godzin spędzonych w przedszkolu dzieci **zawierają pierwsze „poważne” znajomości** z innymi dziećmi – rówieśnikami, a także starszymi oraz młodszymi. Nabywają doświadczeń związanych z byciem w grupie i kontaktami z innymi dorosłymi, np. nauczycielami czy opiekunami. Poznają również wiele nowych miejsc i sytuacji, z którymi nie zetknęłyby się w domu.

W tym czasie umysł dziecka jest bardzo chłonny i gotowy do uczenia się wszystkich nowych rzeczy, nie tylko związanych wprost z programem zajęć, jakie oferuje przedszkole. Bardzo ważną potrzebą i zarazem umiejętnością, której dziecko nabywa w tym okresie, jest samodzielność. **W różnych sytuacjach zarówno domowych, jak i poza domem – w przedszkolu, na wakacjach, podczas wizyt u rodziny i znajomych – dzieci starają się robić różne rzeczy samodzielnie i po swojemu.** Pierwsze próby nie zawsze kończą się powodzeniem, ale dzięki pomocy innych (dorosłych lub rówieśników) dziecko nie zniechęca się i w końcu odnosi sukces. Satysfakcja z tego, że potrafi samo się ubrać, znaleźć potrzebne do zabawy rzeczy czy pomóc podczas przygotowania posiłku, nie tylko daje radość, ale również buduje w dziecku przekonanie, że **jest skuteczne i zaradne.** To jego przekonanie będzie procentować podczas następnych sytuacji, kiedy to po raz pierwszy zetknie się

z nowymi, nieznanymi do tej pory, zadaniami. Zatem ćwiczenie samodzielności i doświadczanie własnej zaradności sprawia, że dziecko chętniej będzie uczestniczyło w nowych zabawach, zgłaszało się do udziału w przedstawieniach organizowanych w przedszkolu czy też opowiadało o swoich ulubionych zabawkach. Takie nowe doświadczenia, które stają się okazjami do ćwiczenia samodzielności, będą umacniać w dziecku **przekonanie, że potrafi, że samo jest autorem tego, co robi, i to od niego zależy, jakie będzie to, co wykona**. Dziecko uczy się na tych przykładach, że wysiłek włożony w jakieś działania procentuje pozytywnymi efektami. Oczywiście ciągle w takich sytuacjach potrzebuje jeszcze pomocy i wsparcia dorosłych, ich zachęt i pochwał, ale dzięki tym działaniom zaczyna również budować **realistyczną samoocenę**.

NAJWAŻNIEJSZE POTRZEBY DZIECKA W TYM OKRESIE

- Potrzeba samodzielności przejawiająca się w chęci działania zgodnego z własnym pomysłem i swoją wolą.
- Potrzeba poznawania nowych rzeczy i sytuacji przejawiająca się w ciekawości i zadawaniu pytań.
- Potrzeba kontaktu z innymi przejawiająca się w chęci zabawy i wspólnej aktywności zarówno z dziećmi, jak i dorosłymi.

W tym okresie możemy obserwować zmiany, jakie zachodzą w zachowaniu dziecka, w jego sposobach myślenia i zapamiętywania różnych zdarzeń, ale również w tym, jakie przeżywa emocje i jak je wyraża. Równie ważne stają się kontakty z innymi i umiejętność odnajdywania się w różnych sytuacjach zarówno z dorosłymi, jak i innymi dziećmi. Nie można także zapominać, że dziecko ciągle intensywnie rozwija się fizycznie, a jego codzienną i najważniejszą z punktu widzenia dalszego rozwoju aktywnością jest zabawa.

Ruch, czyli rozwój motoryki

Poprzednie lata życia dziecka przygotowały je do zwiększonej aktywności zarówno w obszarze tzw. motoryki dużej, czyli poruszania się, jak i tzw. motoryki małej, czyli związanej z coraz bardziej precyzyjnymi ruchami rąk. Rozwój motoryczny w okresie przedszkolnym pozwala dziecku na coraz większą samodzielność w wykonywaniu codziennych czynności oraz w zabawach, które są najważniejszym jego zajęciem w tym wieku.

Dziecko w tym wieku wydaje się być ciągle w ruchu, a jego zapotrzebowanie na aktywność fizyczną jest wręcz nieograniczone. Dzieci opanowują różne nowe umiejętności i, co ważniejsze, udaje im się wykonywać je jednocześnie (np. potrafią jednocześnie iść, jeść i rozmawiać). To, co możemy zaobserwować w zachowaniu dziecka i co zwraca naszą uwagę, bo stanowi istotną zmianę w porównaniu z wcześniejszymi latami życia, to większa płynność, precyzja i gracia w zachowaniach dziecka. Oczywiście te osiągnięcia nie pojawiają się z dnia na dzień. Dziecko powoli, krok po kroku zdobywa kolejne umiejętności.

Dzieci między 4 a 6 rokiem życia potrafią już sprawnie podskakiwać, wspinać się, chwycić różne przedmioty zarówno większe, jak i mniejsze. Większość dzieci pod koniec okresu przedszkolnego opanowuje jazdę na rowerze, hulajnodze czy rolkach. Należy jednak pamiętać, że rozwój sprawności motorycznej zarówno związanej z przemieszczaniem się

i wykonywaniem dużych ruchów (takich jak pchanie wózka czy przestawianie pudełek), jak i motoryki małej, związanej z ruchami dłoni nie przebiega u wszystkich dzieci w takim samym tempie. To, jak szybko dziecko nabywa pewnych sprawności, może zależeć od wielu czynników (np. wrodzonych predyspozycji, temperamentu czy wyposażenia otaczającego je środowiska).

Wraz ze zwiększającymi się możliwościami ruchowymi dziecka wzrasta precyzja działania jego zmysłów. Dzieci w tym wieku coraz lepiej sobie radzą z koordynacją między tym, co słyszą i widzą, a ruchami, które wykonują. Dziecko nabywa zdolności precyzyjnego śledzenia ruchów przedmiotów i chwytania ich, np. podczas gry w piłkę. Zmysły pozwalają dziecku w coraz większym zakresie poznawać i rozumieć otaczającą rzeczywistość. Dzięki ciekawości rozwija ono spostrzegawczość i zdolność do skupiania uwagi (wzroku, słuchu) na danym przedmiocie lub zjawisku. Coraz lepiej potrafi dostrzec wiele szczegółów i przedstawić je opisując lub rysując. Dzięki coraz bogatszym doświadczeniom może już rozpoznać dotykiem różne przedmioty i opisać smak potraw. Bardzo ważne jest, aby wspierać rozwój zmysłów dziecka i dostarczać mu wielu okazji do ich ćwiczenia.

JAK WSPOMAGAĆ ROZWÓJ DZIECKA: MOTORYKA DUŻA

- Zaplanuj rozkład dnia dziecka tak, aby mogło ono spędzić dużo czasu na zorganizowanej lub niezorganizowanej aktywności fizycznej. Ważne jest, aby pamiętać o pewnym stałym rytmie aktywności i odpoczynku. Pamiętajmy, że dziecko może nie dostrzec objawów swojego zmęczenia i będzie chciało kontynuować aktywność. Dobry harmonogram umożliwia dzieciom wykorzystanie swojej aktywności fizycznej, a czas na odpoczynek pozwala odzyskać energię. Aktywność fizyczna przez co najmniej godzinę dziennie może również pomóc utrzymać odpowiedni poziom wagi dziecka.
- Warto tak zorganizować przestrzeń, w której przebywa dziecko, np. poprzez różnego rodzaju zabawki oraz proponowaną aktywność, aby miało ono okazję wykonywać różne ruchy i aby mogło kształtować świadomość własnego ciała i orientację w przestrzeni.

JAK WSPOMAGAĆ ROZWÓJ DZIECKA: MOTORYKA MAŁA

- Zachęcaj dziecko do wspólnej działalności podczas wykonywania codziennych domowych zajęć, które wymagają drobnych i precyzyjnych ruchów, takich jak mieszanie, lepienie, sklejanie. Wspólne ich wykonywanie da dziecku poczucie robienia czegoś ważnego, a zarazem okazję do ćwiczenia precyzyjnych ruchów. Wspólnie przygotowane dekoracje lub posiłki są dla niego powodem do dumy, a dla rodzica okazją do chwalenia i wzmacniają zaangażowanie dziecka.
- W trakcie codziennych czynności, takich jak ubieranie się, składanie rzeczy, porządkowanie zabawek, dziecko nie tylko ćwiczy swoje zdolności motoryczne, ale również uczy się dbania o własne rzeczy i wykonuje pracę, która jest potrzebna i pozytywnie oceniana przez dorosłych.

JAK ROZWIJAĆ ZMYŚŁY

- Ważne jest, aby skupiać się na wykorzystywaniu wielu zmysłów. Podczas posiłków i przygotowywania żywności można rozmawiać o tym, jak wygląda jedzenie, jak pachnie, jaki jest jego smak. Na spacerze można podkreślać i uwrażliwiać dziecko na dochodzące z otoczenia dźwięki, zapachy, kształty i faktury różnych przedmiotów. Interesującym doświadczeniem może być słuchanie z zamkniętymi oczami dźwięków różnych instrumentów.

ZABAWY ROZWIJAJĄCE ZMYŚŁY

DOTYKOWE PUDEŁKO

Włóż do pudełka lub poszewki różne przedmioty i poproś dziecko, aby włożyło do środka rękę i spróbowało zgadnąć, jakiego przedmiotu dotyka.

MALOWANIE PALCAMI

Specjalną farbę do malowania palcami mieszaj z ryżem, piaskiem, nasionami, aby uzyskać różne doznania dotykowe. Można też malować pianką do golenia, sosem, galaretką.

MASA SOLNA

Zrób masę solną (1 część mąki, 1 część soli, trochę ciepłej wody; ugniatać do uzyskania masy o konsystencji miękkiej plasteliny). Zachęcaj dziecko do częstych zabaw z użyciem masy - lepienia, ugniatacia, przeciskania, modelowania itp.

OBRACANIE

Zachęcaj dziecko do zabaw na karuzeli, obracania się wokół własnej osi (nadzoruj te zabawy).

CHODZENIE

Zachęcaj dziecko do chodzenia bosą po różnych powierzchniach (trawie, asfalcie, żwirze, kocu, kafelkach, poduszkach).

ZABAWA W WANNIE

Zachęcaj dziecko do używania podczas kąpieli różnych rodzajów mydeł, gąbek, ręczników. Proponuj mydła o różnych zapachach, kształtach, powierzchni i gęstości.

Myślenie, czyli rozwój poznawczy

Okres między 4 a 6 rokiem życia jest niezmiernie istotny dla rozwoju myślenia, pamięci i mowy dziecka. W ciągu tych trzech lat intensywnie zdobywa ono wiedzę o otaczającym świecie, samym sobie i różnych zjawiskach zarówno społecznych, jak i fizycznych. Podstawą tego jest rozwijający się intensywnie mózg dziecka, a szczególnie dojrzewająca kora czołowa. Efektem tych procesów jest wzrastająca zdolność do zaplanowanego i przemyślanego działania. To jednak wymaga czasu i ćwiczenia. Na razie w swoich działaniach kieruje się ono ogromną ciekawością i chęcią poznawania świata.

Dzieci w tym wieku już całkiem dobrze się orientują, jak otaczająca je rzeczywistość wpływa na ich myśli i zachowania. Potrafią rozwiązać różnego rodzaju zagadki i dawać poprawne odpowiedzi, z których wynika, że wiedzą, jak inni mogą postrzegać świat. Dziecięce fascynacje różnego rodzaju zdarzeniami i urządzeniami prowadzą do zadawania wielu pytań o to, jak coś działa, dlaczego tak jest zrobione lub do czego służy. Dzieci przez cały ten okres poznają, rozumują i rozwiązują problemy tak jak mali eksperymenciści. Kiedy stają przed jakimś problemem, próbują rozwiązać go poprzez działanie (np. usiłując używać przedmiotu na różne sposoby) i często wpadają na dobre pomysły i rozwiązania. W sytuacji, w której spotykają się z czymś po raz pierwszy, najpierw bacznie się temu przyglądają, dotykają i starają się nazwać ten przedmiot lub to zdarzenie. Korzystają w takich sytuacjach ze swoich wcześniejszych doświadczeń, ponieważ pamięć dzieci 4-, 5- i 6-letnich jest już dość dobrze rozwinięta. Dzięki temu co zapamiętały, łatwiej przychodzi im rozwiązywanie kolejnych problemów. Niebagatelną rolę w poznawaniu świata odgrywa też mowa. Dzięki temu co udało się zapamiętać oraz temu, że można nazywać nowe rzeczy i zjawiska, buduje się dziecięcy zasób wiedzy.

W okresie przedszkolnym dziecko opanowuje około 8–10 słów dziennie. Pod koniec tego etapu dzieci posługują się około 4500 słów, ale rozumieją co najmniej drugie tyle.

Oczywiście należy zdawać sobie sprawę z tego, że ta wiedza i sposoby myślenia wykorzystywane przez dziecko są jeszcze dość powierzchowne. Jednak mimo to dzieci potrafią w tym wieku porównywać ze sobą różne przedmioty i wskazywać na pewne podobieństwa, klasyfikować je i układać według różnych właściwości. Poszukują one powiązań między zdarzeniami i rozróżniają świat obiektywny (zewnętrzny) i subiektywny (świat odczuć, przeżyć i wrażeń). Potrafią również zobaczyć i zrozumieć inny, odmienny od swojego punkt widzenia.

CZYM CHARAKTERYZUJE SIĘ ROZWÓJ MOWY I MYŚLENIA 3-LATKA

- Dziecko lubi rymowanki, wyliczanki i gry słowne
- Dziecko rozumie i umie wykonywać złożone polecenia
- Dziecko opowiada, co widzi oglądając proste obrazki
- Dziecko zadaje pytania zaczynające się od „po co”, „dlaczego”, „kiedy”, „kto”, „czemu”
- Dziecko zna imiona domowników i innych najbliższych osób

CZYM CHARAKTERYZUJE SIĘ ROZWÓJ MOWY I MYŚLENIA 4-LATKA

- Dziecko zadaje mnóstwo pytań, np. dopytuje się o znaczenie słów, które poznaje
- Dziecko dzięki rozwojowi pamięci zaczyna rozróżniać i posługiwać się określeniami czasu przeszłego, teraźniejszego i przyszłego
- Dziecko zaczyna się coraz lepiej orientować w porach roku, miesiącach, dniach tygodnia
- Dziecko wie, jaki porządek mają czynności w ciągu dnia, co jest najpierw, a co potem, co robi się w jakiej kolejności
- Dziecko coraz lepiej orientuje się w przestrzeni i swojej okolicy: wie, którędy się idzie do sklepu i przedszkola
- Dziecko rozumie takie słowa, jak: „z przodu”, „z tyłu”, „w środku”, „obok”, „nad”, „pod”, i używa ich
- Na rysunkach dzieci postaci ludzkie zaczynają mieć wyraźną głowę, tułów, nogi i ręce

CZYM CHARAKTERYZUJE SIĘ ROZWÓJ MOWY I MYŚLENIA 5-LATKA

- Dziecko potrafi powtórzyć całe zdanie
- Dziecko potrafi podać proste definicje, np. do czego służą określone przedmioty, np. nóż – do krojenia, mydło – do mycia
- Dziecko tworzy własne nazwy rzeczy, o których nie wie, jak się nazywają
- Dziecko potrafi opisywać sytuacje z użyciem takich słów, jak: „łatwy”, „trudny”, „nudny”, „zapomniałem”
- Część dzieci próbuje pisać pierwsze litery i cyfry
- Dziecko zna nazwy coraz większej liczby kolorów
- Dziecko jest zdolne do wyciągania wniosków z informacji, które posiada, choć często są one mylne i zbyt ogólne lub przeciwnie – nadmiernie konkretne
- Dziecko jeszcze ciągle może mieć trudności w przyswajaniu i wyobrażaniu sobie, że nie każdy myśli i czuje to samo, co ono

CZYM CHARAKTERYZUJE SIĘ ROZWÓJ MOWY I MYŚLENIA 6-LATKA

- Dziecko jest zdolne do zapamiętywania dat, krótkich wierszyków, rymowanek, ważnych informacji
- Część dzieci nauczyła się bądź uczy się w tym wieku liter i cyfr
- Dzieci rozumieją znaczenie różnych oznaczeń, np.: w sklepie, na ulicy (znaki drogowe), znaczki i symbole w przedszkolu
- Część dzieci w tym wieku potrafi policzyć około dwudziestu przedmiotów, wskazując je palcem
- Zasób dziecięcej wiedzy jest już całkiem imponujący – dzieci chętnie się tą wiedzą dzielą zarówno z rówieśnikami, jak i dorosłymi
- Dzieci dobrze orientują się w najbliższym otoczeniu

Dzieci w tym wieku zaczynają planować swoje działania zarówno co do aktualnie wykonywanych czynności, np. „co mi jest potrzebne, żeby zacząć rysowanie”, jak i w dłuższej perspektywie, np. planowania swojego dnia: „dokąd pójść i co będę robić po przedszkolu”. Trzeba jednak pamiętać, że zdolność do planowania swojego działania i kontrolowanie własnego zachowania będzie się rozwijać bardzo dynamicznie w trakcie kolejnego etapu rozwoju, kiedy to dziecko pójdzie do szkoły. Niewątpliwie na tym etapie dorośli mogą pomóc dziecku w kierowaniu jego zachowaniami i osiągnięciu różnych zamierzeń, które byłyby niedostępne bez takiej pomocy.

JAK WSPIERAĆ ROZWÓJ POZNAWCZY?

- Rozwijaj naturalną skłonność dziecka do zadawania pytań i „główkowania” nad jakimiś problemami.
- Pomagaj dziecku w ćwiczeniu zadawania pytań i myśleniu o tym, jak samodzielnie znaleźć na nie odpowiedzi.
- Angażuj dziecko w doświadczenia „naukowe” i różnorodne rodzaje aktywności związane np. z poznawaniem zjawisk fizycznych i matematyką. Dzięki temu dzieci zaczynają zadawać więcej pytań, stawiają hipotezy lub domysły. Działania dorosłego powinny koncentrować się na pomocy dziecku w zbieraniu danych i wyciąganiu wniosków.

Rozwój myślenia i ciekawości dziecka wiąże się w tym okresie z kształtowaniem postawy wobec nauki i rozwijania zainteresowań. Kształtuje się stosunek dziecka do różnych obowiązków i zadań. Ma to duży wpływ na sposób, w jaki dziecko rozpocznie naukę w szkole i jak będzie sobie radziło z obowiązkami szkolnymi.

Uczucia, czyli rozwój emocjonalny

Równolegle do rozwoju myślenia, pamięci i języka dziecka rozwijają się jego emocje, a dzięki temu staje się ono coraz bardziej świadome zarówno własnych emocji, jak i uczuć innych ludzi. Naukowcy zajmujący się rozwojem emocjonalnym dzieci w tym wieku wskazują, że w tym zakresie mamy do czynienia z wieloma ważnymi zdarzeniami.

CO SIĘ DZIEJE Z DZIECIĘCYMI EMOCJAMI W TYM OKRESIE

- Dzieci uczą się rozpoznawać i nazywać własne emocje
- Dzieci uczą się rozpoznawać i nazywać emocje innych osób
- Dzieci uczą się, że emocje to pewne wewnętrzne stany, które są powiązane z tym, co wydarzyło się w świecie zewnętrznym
- Dzieci zaczynają się uczyć, jak zapanować nad własnymi emocjami

Już na wcześniejszych etapach życia dzieci uczą się rozpoznawać i rozumieć własne uczucia. Wraz z rozwojem języka dorośli pomagają im w nazywaniu tych stanów, np. opisując zachowanie dziecka i podając nazwę emocji, którą prawdopodobnie przeżywa. Ważne jest również kojarzenie wewnętrznych stanów uczuciowych z zewnętrznymi zdarzeniami, tak aby ułatwić dziecku rozumienie tych powiązań. Dziecko dzięki własnym doświadczeniom, przykładom oraz dzięki temu, co mówią dorośli, nie tylko rozpoznaje i nazywa swoje emocje, takie jak: złość, strach, radość, smutek, ale także zdobywa wiedzę o tym, jakie uczucia występują w jakich sytuacjach (np. jest mi smutno, bo nie udało mi się narysować drzewa).

Duże znaczenie dla rozumienia przez dziecko swoich stanów emocjonalnych mają jego rozmowy z bliskimi osobami, najczęściej rodzicami, które dotyczą właśnie tego, co ono przeżywa. Rodzice podczas takich rozmów nie tylko pomagają nazwać określone stany i to, co je wywołało (np. „straszenie się złości, bo Kuba nie pozwolił ci pobawić się swoim samolotem”), ale również ułatwiają dziecku radzenie sobie z tymi stanami (np. „kiedy jesteś zły, możesz o tym komuś powiedzieć albo poskakać”).

JAK WSPIERAĆ DZIECKO W ROZPOZNAWANIU EMOCJI I RADZENIU SOBIE Z NIMI

Nazywać uczucia i tłumaczyć dziecku, skąd one się wzięły. Dla wielu dzieci bardzo ważne będzie też oferowanie im różnych sposobów radzenia sobie, podsuwanie pomysłów co zrobić, kiedy jest im smutno albo kiedy są złe.

Dobrym pomysłem jest też czytanie dzieciom książek, które zawierają opisy różnych konfliktów i problemów, a następnie proszenie ich o nazywanie emocji, które przeżywają bohaterowie.

JAK POMAGAĆ DZIECKU BYĆ DUMNYM Z SAMEGO SIEBIE, CZYLI JAK STOSOWAĆ POCHWAŁY

- Zachęcaj dzieci do robienia różnych rzeczy i większego wysiłku za pomocą konkretnych informacji zwrotnych, na przykład poprzez mówienie: "Świetnie napisałeś litery na tej kartce" lub "Dziękuję Ci za pomoc przy rozwieszaniu prania". Tego typu zachęty i pochwały są bardziej skuteczne niż te bardzo ogólne, np. takie, jak "To jest naprawdę ładne".
- Ważne jest również zapewnienie dzieciom wyraźnych potwierdzeń ich umiejętności i danie możliwości oceny własnych dokonań. Dorosły może pomagać dziecku w porównywaniu stanu wcześniejszego ze stanem obecnym, tak aby podkreślić postęp, jaki faktycznie wykonało dziecko. W takich sytuacjach można powiedzieć na przykład: "Spójrz na to. Jeszcze w zeszłym tygodniu zabawki leżały w jednym pudełku, a teraz poukładałeś je wszystkie na półkach".
- Konkretnie i jasne zachęty oraz informacja o tym, co rzeczywiście udało się dziecku osiągnąć, będą wspierać jego zadowolenie i dumę z samego siebie oraz dostarczać informacji na temat tego, co potrafi.

W tym okresie u cztero- i pięcioletków można dostrzec, że poza emocjami, takimi jak radość czy strach, ważną rolę odgrywają także inne – takie jak duma i wstyd. Emocje te związane są z tym, co dziecko zrobiło i jak jego zachowanie zostało ocenione przez innych (a później również przez nie samo). Dzieci w tym wieku są szczególnie wyczulone na informacje o tym, czy i w jakim stopniu spełniły wymagania dorosłych. Jest to jak najbardziej pożądane i dzięki temu dziecko uczy się właściwych zachowań, stara się spełniać pewne standardy. Jednak niebezpieczeństwo, jakie niesie ze sobą rozwój tych uczuć, może wiązać się z tym, że dorośli mogą nadmiernie wykorzystywać np. wstyd, po to aby kierować zachowaniem dziecka.

W tym okresie wraz ze wzrastającymi możliwościami rozumienia własnych emocji dzieci uczą się również rozumienia emocji innych ludzi. Wiedza ta jest niezbędna, żeby dobrze funkcjonować w relacjach z innymi. Po to, aby rozumieć uczucia innych osób, dziecku w tym wieku niezbędna jest różnorodność doświadczeń i obecność dorosłego, który zwraca uwagę na zachowania i emocje innych ludzi. To rodzic jest przewodnikiem po świecie uczuć, kiedy wraz z dzieckiem nazywa je i odwołuje się do jego osobistych doświadczeń (np. opowiada dziecku, jak on czuł się w podobnej sytuacji i co wtedy zrobił). Dzięki temu nie tylko pogłębia się dziecięce rozumienie stanów innych osób, ale też wzbudza się chęć pomocy czy pocieszenia innej osoby, która akurat przeżywa trudne chwile.

JAK DZIECI MÓWIĄ O SWOICH UCZUCIACH?

Około drugiego roku życia dzieci, które już nauczyły się mówić, potrafią powiedzieć o swoich podstawowych odczuciach, np. czego się boją lub co je cieszy.

W ciągu 3 i 4 roku życia wzrasta skłonność dziecka do mówienia o własnych przeżyciach – o tym, czego chce, co by wolało, co jest dla niego przyjemnie lub nieprzyjemne, jak się czuło w określonej sytuacji, np. w przedszkolu lub podczas zabawy z nowo poznanym dzieckiem. Te wypowiedzi dziecka na temat uczuć są szczególnie istotne, bo stanowią okazję do poznania jego wewnętrznych stanów, które jeszcze niedawno były dostępne rodzicowi tylko przez obserwację jego zachowań.

Około 5 roku życia dzieci są zdolne do coraz dłuższego i bardziej rozbudowanego opowiadania o swoich emocjach oraz sposobach radzenia sobie z nimi.

Te dzieci, które we wcześniejszych latach życia częściej rozmawiały z rodzicami o emocjach, zyskują większą zdolność do rozumienia swoich uczuć oraz tego, co się dzieje z innymi, są bardziej wrażliwe na emocje innych.

Rozwój emocjonalny w okresie przedszkolnym poza rozumieniem i nazywaniem emocji swoich i innych ludzi wiąże się też z uczeniem się właściwych sposobów radzenia sobie z emocjami. Im młodsze dzieci, tym bardziej kontrolowanie i regulowanie ich emocji jest zadaniem dorosłego, który stanowi swego rodzaju „emocjonalny bezpiecznik”. Reaguje, kiedy widzi, że dziecko jest zbyt pobudzone i trudno mu powstrzymać swoje zachowanie, lub podsuwa nowe i ciekawe pomysły, kiedy dostrzega, że dziecko jest znudzone. Wraz z wiekiem wzrastają zdolności dziecka do samodzielnego regulowania własnych emocji. Jest to proces długotrwały, obejmujący całe dzieciństwo i okres dorastania. Jednak jego podstawy obserwowane są już w pierwszych latach życia dziecka. W wieku 4 lub 5 lat dzieci potrafią stosować kilka różnych strategii, po to aby radzić sobie z emocjami. Są to na przykład:

- uciekanie od sytuacji, które wzbudzają emocje, np. podczas oglądania bajki dziecko zakrywa oczy lub chowa się za jakimś sprzętem,
- rozmawianie z dorosłymi na temat swoich przeżyć,
- myślenie o swoich przeżyciach i tłumaczenie sobie ich przyczyn, np. „przestraszyłem się, bo w pokoju było ciemno” albo „nie ma się czego bać, to tylko ktoś hałasuje za oknem”,
- wyrażanie emocji w bezpieczny sposób, np. podczas zabawy.

ROLA DOROSŁYCH W ROZWOJU EMOCJONALNYM DZIECKA PRZEDSZKOLNEGO

- Interweniowanie w sytuacjach, gdy dziecko przestaje sobie radzić z trudnymi emocjami – zmniejszanie napięcia, lęku czy frustracji dziecka.
- Tworzenie adekwatnych do poziomu rozwoju dziecka okazji wzbudzających pobudzenie emocjonalne, z którym będzie ono mogło sobie poradzić (np. przez stawianie wyzwań).
- Modelowanie sposobu wyrażania emocji, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych.
- Tłumaczenie dziecku, co czuje ono i co czują inni, dlaczego i jak można sobie z tym poradzić.

Zabawa i fantazja

Okres przedszkolny bywa nazywany również wiekiem zabawy, ponieważ w tym czasie jedną z głównych form aktywności dziecka jest bawienie się. Dzieci w tym wieku bawią się inaczej niż młodsze, np. 2-, 3-letnie. Zabawy są bardziej rozbudowane, skomplikowane, oparte na regułach, którym należy się podporządkować. Jednak przede wszystkim są to zabawy z użyciem wyobraźni, takie, w których dużo rzeczy dzieje się na niby. W trakcie takich zabaw dzieci udają, że coś robią, posługują się różnymi przedmiotami, tak jakby były czymś zupełnie innym, i dowolnie zmieniają ich przeznaczenie (np. klocki raz są elementami stacji kosmicznej, kiedy indziej jedzeniem zabieranym na długą wyprawę, aby następnie stać się bohaterami ulubionej bajki). Takie zmiany możliwe są dlatego, że dziecko w tym wieku nie jest już tak przywiązane do konkretnego przeznaczenia przedmiotu i właśnie w zabawie może te funkcje przedmiotów dowolnie zmieniać.

W trakcie takich zabaw dzieci wymyślają fantastyczne historie z ich bohaterami, którzy towarzyszą im również podczas innych zabaw. Możliwości nieskrępowanego tworzenia różnych sytuacji, które w świecie realnym są dla dziecka jeszcze mocno ograniczone, w czasie zabawy mogą się w pełni rozwinąć. To podczas zabawy dziecko przeżywa radości i smutki, uczy się panować nad swoim zachowaniem. Mimo że w innych sytuacjach 4- czy 5-latek ma trudności w wytrwałym dążeniu do celu lub przestrzeganiu reguł, podczas zabawy jest w stanie to zrobić. Jeśli wymagają tego zasady zabawy, będzie czekał na swoją kolejkę, omijał nieistniejące przeszkody lub wytrwale przedzierał się przez wymyśloną dżunglę. To dzięki zabawie wzrastają umiejętności dziecka do kontrolowania swojego zachowania i postępowania zgodnie z pewnym ustalonym wcześniej planem. Można zatem powiedzieć, że zabawa staje się okazją do ćwiczenia zachowań, które będą później wykorzystywane przez dziecko już poza zabawą, np. w przedszkolu czy szkole, podczas kontaktów z rówieśnikami i dorosłymi.

Zabawy w tym okresie również rodzicom dostarczają wielu cennych informacji na temat przeżyć dziecka oraz dają możliwość pomagania mu w radzeniu sobie z trudnymi sytuacjami. Obserwując i podsuwając różne pomysły na zabawy rodzic może zapoznawać dziecko z tym, co ma się wydarzyć w jego życiu, jakie zmiany go czekają.

My, czyli rozwój społeczny

Kontakty z innymi ludźmi w tym okresie życia dziecka są bardziej intensywne i częstsze niż wcześniej. Dziecko w wieku przedszkolnym ma okazje do zawierania nowych znajomości zarówno z dziećmi, jak i dorosłymi spoza rodziny. Te dzieci, które chodzą do przedszkola, zdobywają w tym okresie nową grupę znajomych. Nowe kontakty dają dziecku okazje do wypróbowywania nowych zachowań, ale też stawiają przed nim wymagania. W tym czasie ważnym zadaniem, z jakim musi się zmierzyć dziecko, jest nauczenie się sposobów bycia z innymi, porozumiewania się z nimi, zdobywania ich uwagi i sympatii oraz proszenia ich o pomoc.

We wcześniejszych latach życia to rodzice lub inni bliscy zaspokajali potrzeby dziecka, a dzięki temu, że dobrze je znali, odgadywali, co jest aktualnie dla niego najważniejsze. W nowej sytuacji, np. w przedszkolu, dziecko spotyka inne dzieci i dorosłych, którzy tak dobrze go nie rozumieją i nie zawsze są gotowi do spełniania jego oczekiwań. Różnorodność tych kontaktów powoduje, że dziecko powoli uczy się nowych zachowań, które może zastosować w zależności od tego, czy chce poprosić o coś nauczyciela w przedszkolu czy kolegę podczas zabawy.

Warto podkreślić, że w wieku przedszkolnym po raz pierwszy w życiu dziecka rówieśnicy stają się tak ważni. Relacje z nimi stanowią dla przedszkolaka bardzo istotny punkt odniesienia. I coraz częściej sukcesy we wspólnych działaniach, bycie lubianym i zapraszonym do zabawy będą stanowić o tym, czy dziecko jest z siebie zadowolone. Dziecięce poczucie „Ja” tworzy się w kontekście relacji z innymi, na początku przede wszystkim z rodzicami, ale później, im dziecko jest starsze, również z rówieśnikami. To dlatego dziecięce przyjaźnie, poczucie bycia docenianym, lubianym i akceptowanym przez innych pomagają stworzyć pozytywne wyobrażenie o sobie samym i kształtują dziecięcą samoocenę.

Od około 3 roku życia dzieci wolą bawić się z rówieśnikami tej samej płci. Ich preferencje co do partnerów wspólnych zabaw stają się coraz bardziej wyraźne i stabilne. Dziecięce przyjaźnie są w stanie przetrwać przez cały okres przedszkolny.

Bycie w grupie z innymi dostarcza wielu cennych informacji. Dzieci dowiadują się, jakich zasad należy przestrzegać, jak się zachowywać, aby być akceptowanym i lubianym. W grupie można poradzić sobie z zadaniami, które samemu trudno byłoby wykonać, dzięki czemu wzrasta dziecięce poczucie kompetencji i bycia skutecznym.

JAK POMÓC DZIECIOM W ROZWIJANIU DOBRYCH RELACJI Z INNYMI LUDŹMI

- Ważne jest, aby zapewnić dzieciom możliwości pracy i zabawy razem. Udaane relacje z innymi potrzebują zarówno czasu, jak i odpowiednich treści, tak aby dzieci mogły robić wspólnie coś sensownego.
- Ważne jest zwracanie uwagi dzieci na uczucia i doświadczenia innych. Można zachęcać dziecko do odgadywania, co czuje inne dziecko, do obserwowania jego zachowań, ale również do przypomnienia sobie swoich własnych uczuć, np. mówiąc „Wiesz, jak to jest, gdy ktoś nie pozwala ci ze sobą grać” albo „Pamiętasz, jak było ci przykro, kiedy ktoś zepsuł twoją zabawkę”.
- Rolą rodzica jest też pokazywanie właściwych zachowań, np. wobec innych dzieci czy dorosłych. Okazywanie im troski, zwracanie uwagi na to, jak się czują, jest ważnym przykładem tego, jak odnosić się do innych ludzi.

JAK POMÓC DZIECIOM W ROZWIJANIU UMIEJĘTNOŚCI WSPÓŁPRACY

- Organizuj wspólne zabawy i dyskretnie włączaj wszystkie dzieci do wspólnych działań.
- Pozostawaj „z boku”, obserwuj i włączaj się tylko wówczas, gdy jest to konieczne (np. gdy dzieci same nie potrafią zakończyć konfliktu).
- Kiedy dzieci nauczą się już odpowiednich reguł, potrafią same zorganizować wszystko to, co jest potrzebne do wspólnej zabawy. Wówczas wycofaj się i pomagaj tylko wtedy, gdy zostaniesz o to poproszony.
- W sytuacjach konfliktów czy nieporozumień Twoje wsparcie może okazać się pomocne, ale nie należy wyręczać dzieci w rozwiązywaniu takich problemów, bo jest to doskonała okazja do nauki negocjowania, obrony swojego stanowiska i dochodzenia do kompromisu.

Podsumowanie

Wiek przedszkolny, często zwany wiekiem zabawy, to okres, w którym głównym procesem i motorem rozwoju jest inicjatywa. Dziecko musi się przekonać, czy jego zdanie się liczy, czy potrafi samo czegoś dokonać, czy jego pomysły i sposób wykonania są dobre i doceniane przez innych. To daje mu podstawę do późniejszego podejmowania nowych, zdefiniowanych przez innych, wyzwań oraz ryzyka, jakie niesie ze sobą nowe zadanie będące przedmiotem oceny innych osób (np. w szkole). Dziecko, którego inicjatywa jest wspierana, jest aktywne, konsekwentnie dąży do celu, lubi zmiany, samodzielnie realizuje swoje cele, potrafi odróżnić dobro od zła, współpracować z innymi i przyjmować w efektywny sposób kierowniczą rolę. Dziecko, u którego przeważa poczucie winy (wynikające z doświadczania krytyki lub nadmiernego ograniczania jego inicjatywy), charakteryzuje się niskim poziomem energii, nie lubi zmian, z trudnością realizuje swoje cele, większą wagę przykładając do niepowodzeń i negatywnych aspektów życia, ma trudności w kontaktach z rówieśnikami, a realizację swoich zamierzeń odwleka w czasie, przekładając „na jutro”.

Rola dorosłego w tym okresie życia dziecka jest trudna i wymaga pozornie sprzecznych ze sobą działań. Z jednej strony powinien on wspierać inicjatywę i nieograniczoną wyobraźnię dziecka, a z drugiej jego zadaniem jest stawianie dziecku granic, „pilnowanie rzeczywistości” i wdrażanie zasad. Dlatego też w tym wieku niezwykle ważną aktywnością zarówno dziecka, jak i dorosłego jest zabawa. Daje ona okazję do ćwiczenia wszystkich opisanych wyżej umiejętności, będąc równocześnie polem bezgranicznej fantazji oraz poligonem do wdrażania i ćwiczenia granic. Warto pamiętać, że dla przedszkolaka zabawa jest najbardziej poważną i przynoszącą największą korzyść nauką.

JAK WSPIERAĆ ROZWÓJ DZIECKA PRZEDSZKOLNEGO?

WAŻNE OBSZARY ROZWOJU	CO MOŻE ROBIĆ DOROSŁY?	JAK ORGANIZOWAĆ ŚRODOWISKO?
Relacje z innymi (rówieśnikami i dorosłymi)	- Reagować na komunikaty dziecka – podejmować rozmowę na każdy temat, nie umniejszać znaczenia dziecięcych dylematów - Zachęcać dziecko do otwartości w kontaktach, np. dzielenia się swoimi uczuciami, zwracania się o pomoc - Zapewniać dziecko o tym, że będzie wysłuchane, że może liczyć na pomoc	- Tworzyć dziecku okazję do poznawania wszystkich dzieci w grupie (nie tylko tych, z którymi spontanicznie nawiązuje kontakt) - Organizować takie zajęcia, które skłaniają dzieci do „dawania i oddawania” (np. rzucanie piłki do siebie) oraz do dzielenia się (np. zabawkami, jedzeniem)
Samoocena i samoświadomość	- Zachęcać dziecko do mówienia o swoich potrzebach, pomysłach, o tym, co myśli, na co ma ochotę - Oferować dziecku pomoc w różnych działaniach, ale dopiero wówczas, kiedy o to poprosi (aby mogło przekonać się, że samo potrafi sobie poradzić) - Cieszyć się wraz z dzieckiem z jego sukcesów, chwalić - Wspierać sytuacje, w których dziecko samo pozytywnie ocenia swoje działanie i cieszy się z niego (początek z pochwałą na samodzielną ocenę dziecka, żeby nie opierało się tylko na ocenie dorosłych)	- Dawać dziecku dostatecznie dużo czasu, aby mogło w spokoju ukończyć swoją aktywność - Stawiać dziecku wymagania, które są dla niego wyzwaniem (są trudne), ale nie przekraczają jego możliwości - Tworzyć sytuacje, w których dzieci w grupie mogą rozmawiać o swoich zainteresowaniach, opiniach, o tym, co lubią
Regulacja emocji i zachowania	- Rozmawiać z dzieckiem o tym, co sprawiedliwe, a co niesprawiedliwe, dopytywać o jego zdanie na ten temat i rozważać, jak można zmienić sytuację, aby była sprawiedliwa - Pokazywać swoim zachowaniem, jak być sprawiedliwym (np. przy podziale zadań, nagród) - Zwracać szczególną uwagę i chwalić pozytywne zachowania, podkreślając, że sprawiają one przyjemność innym ludziom - Ignorować zachowania niepożądane (gdy nie są niebezpieczne) - Zachęcać dziecko do wyobrażania sobie, co mogą myśleć i czuć inni ludzie w danej sytuacji - Rozmawiać z dzieckiem o zasadach i granicach, tak aby mieć pewność, że zna i rozumie uzasadnienie danej reguły - Zachęcać dziecko do mówienia o swoich wątpliwościach co do jakiejś sytuacji i tłumaczyć powody zachowania innych osób	- Organizować zajęcia grupowe, w których dzieci poznają swoje uczucia (np. zastanawiają się, co je złości, cieszy, budzi wstyd i jak mogą się zachować) - Organizować zajęcia wymagające sprawiedliwego dzielenia się lub rozdzielania zadań - Angażować dzieci w sytuacje wymagające pogodzenia różnych punktów widzenia i różnych potrzeb - Czytać z dziećmi książki, historie opisujące sytuacje łamania reguł i ich konsekwencji - Organizować zabawy w odgrywanie ról, tworząc okazję do wcielania się w postacie o różnych charakterach i zachowaniach - Wprowadzać do zabawy gry planszowe i inne wymagające radzenia sobie z konkurencją i przegraną

Instytut Badań Edukacyjnych

Instytut Badań Edukacyjnych (IBE) jest niezależną placówką badawczą prowadzącą interdyscyplinarne badania naukowe nad funkcjonowaniem i efektywnością systemu edukacji w Polsce. Naukowcy pracujący w Instytucie prowadzą badania, których wyniki mogą zostać wykorzystane w praktyce i polityce edukacyjnej, zarówno na szczeblu krajowym, jak i lokalnym.

Do 2015 roku IBE będzie realizowało projekt systemowy pt. *Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego* pod nazwą „Entuzjaści edukacji”. Głównym celem projektu jest wzmocnienie systemu edukacji w zakresie badań edukacyjnych, zwiększenie wykorzystywania wyników badań naukowych w polityce i praktyce edukacyjnej oraz w zarządzaniu oświatą. Projekt jest współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) z programu operacyjnego „Kapitał ludzki”, Priorytetu III *Wysoka jakość systemu oświaty* nadzorowanego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej.

www.ibe.edu.pl

Instytut Badań Edukacyjnych

ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa | tel. +48 22 241 71 00
ibe@ibe.edu.pl | www.ibe.edu.pl

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.